

Tenkit üzerine

İsmail Bey: “Tenkit ne demektir? Müsbet ve menfi yanlarıyla tenkit konusunu açıklar- mısınız?”

Tenkit, kendimizi, başkasını veya bir işi eleştirmek; davranışın veya işin hatalı, hatasız ve düzgün yanlarını muhataba bildirmekten ibarettir. İçindeki ilâve unsurlara göre olumlu ya da olumsuz değer almaktadır. Meselâ tenkidin üslûbu yanında, içinde kendini övme, muhatabı övme veya yerme, yargılama, hatta yargısız infaz, hatta kınama unsurları taşıyıp taşımadığı durumlarına göre müsbet veya menfi olduğuna hükmetmekteyiz.

Her beşerî kavram gibi tenkidin de niyete ve yaklaşıma bağlı olarak müsbet olanı ve menfi olanı elbette vardır. Müsbet tenkitte yıkmak değil yapmak, bozmak değil tamir etmek, eksik bulmak değil eksikliği gidermek söz konusudur. Burada insaf, merhamet, iz'an, akıl, yapıcı olmak ve iyi niyet hâkimdir.

Müsbet tenkide hepimiz her zaman muhtacız. Çünkü hatalarımızı görmemize yarar. Hatta kendimize karşı yöneltilen tenkitleri haksız ve insafsız da bulsak, müsbet saymamız ve tenkit sahibine gücenmememiz, bir olgunluktur ve fazilettir. Bedüzzaman Hazretleri, bir nahiye müdürünün kendisi gıyabında insafsızca, tezyifkârâne ve hakaretli sözler söylediğini işitince, şöyle diyor: “Nefsime dedim: Eğer onun tahkiri ve beyan ettiği kusurlar, şahsıma ve nefsimle ait ise; Allah ondan razı olsun ki, benim nefsimin ayıplarını söyler. Eğer doğru söylemiş ise, beni nefsimin terbiyesine sevk eder ve gururdan beni kurtarmaya yardımcıdır. Eğer yalan söylemiş ise beni riyadan ve riyanın esası olan şöhret-i kâzibeden kurtarmaya yardımcıdır. Evet, ben nefsimle musâlaha etmemişim. Çünkü terbiye etmemişim. Benim boynumda veya koynumda bir akrep bulunduğunu biri söylese veya gösterse, ondan darılmak değil; belki memnun olmak lâzım gelir.”¹

Menfi tenkit, içindeki niyete bağlı olarak yıkıcılıktır, bozgunculuktur, tahriptir ve eksik bulma gayretinden başka bir şey değildir. Bunda hak değil, insafsızlık; akıl ve iz'an değil, nefis ve hevâ; yapıcı olmak ve iyi niyet değil, yıkmak ve tahrip etmek hâkimdir.

Ancak tenkidin şeklinden veya dozundan haklı mı, haksız mı veya yapıcı mı, yıkıcı mı

olduğunu anlamak çoğu zaman pek mümkün olmaz. Çünkü muhatabımız haklı bir tenkidi çok sert bir üslûp içinde bize yansıtıyor da olabilir. Üslûbunun sertliğinden hareketle, tenkidinin yıkıcı olduğunu söylemek gerçekçi olmaz.

Tenkrit konusunda genel kuralımız şudur: Bize yöneltilen tenkitleri, üslûp ne kadar şiddetli, kırıcı ve yıkıcı da olsa, haklı ve yapıcı saymalı ve tenkid ışığında kendimizi bir kez daha değerlendirmeli; karşı tarafa gücenmemeliyiz. Ancak biz başkasını tenkit ederken, mutlak sûrette haktan, insaftan, yumuşak ve tatlı sözden ayrılmamalı, muhatabı kırıcı ve incitici olmamalıyız. Bilhassa muhatabımız ehl-i iman ise, kalbini rencide etmemeye gayret etmeliyiz.

Bedüzzaman; ihlâs, uhuvvet, “fena fi’l-ihvan” ve muhabbet sırlarına uygun bulmadığı menfî tenkidin, iman kardeşleri arasına girmesine bundan dolayı razı olmuyor ve izin vermiyor.² Çünkü her şeyin bütün çıplaklığı ve netliği ile ebediyete intikal ettiği bir hayatta esas olan uhuvveti tesis etmektir. Uhuvvetle beraber muhabbeti, sevgiyi ve kardeşliği ‘fena fi’l-ihvan’ ölçüsünde kurmaktır asıl zor olan ve ihtiyacımız olan. Bu kurulursa herkese kendi hatasını görme hakkı, yetkisi ve fırsatı verilmiş olur. Kişinin kendi hatasını görmesi ve kendini yargılaması, hiç şüphesiz gıpta edilecek bir olgunluktur. Bu olgunluğun yeşerdiği alan ise, tefânî sırrının yaşandığı alandır. Gereksiz tenkitlerle bu alan incitilmemelidir.

Dipnotlar:

1- Mektûbât, s. 67

2- Lem’alar, s.164